

Vol 4 Issue 4 Oct 2014

ISSN No :2231-5063

International Multidisciplinary Research Journal

Golden Research Thoughts

Chief Editor
Dr.Tukaram Narayan Shinde

Publisher
Mrs.Laxmi Ashok Yakkaldevi

Associate Editor
Dr.Rajani Dalvi

Honorary
Mr.Ashok Yakkaldevi

Welcome to GRT

RNI MAHMUL/2011/38595

ISSN No.2231-5063

Golden Research Thoughts Journal is a multidisciplinary research journal, published monthly in English, Hindi & Marathi Language. All research papers submitted to the journal will be double - blind peer reviewed referred by members of the editorial board. Readers will include investigator in universities, research institutes government and industry with research interest in the general subjects.

International Advisory Board

Flávio de São Pedro Filho Federal University of Rondonia, Brazil	Mohammad Hailat Dept. of Mathematical Sciences, University of South Carolina Aiken	Hasan Baktir English Language and Literature Department, Kayseri
Kamani Perera Regional Center For Strategic Studies, Sri Lanka	Abdullah Sabbagh Engineering Studies, Sydney	Ghayoor Abbas Chotana Dept of Chemistry, Lahore University of Management Sciences[PK]
Janaki Sinnasamy Librarian, University of Malaya	Ecaterina Patrascu Spiru Haret University, Bucharest	Anna Maria Constantinovici AL. I. Cuza University, Romania
Romona Mihaila Spiru Haret University, Romania	Loredana Bosca Spiru Haret University, Romania	Ilie Pinteau, Spiru Haret University, Romania
Delia Serbescu Spiru Haret University, Bucharest, Romania	Fabricio Moraes de Almeida Federal University of Rondonia, Brazil	Xiaohua Yang PhD, USA
Anurag Misra DBS College, Kanpur	George - Calin SERITAN Faculty of Philosophy and Socio-Political Sciences AL. I. Cuza University, IasiMore
Titus PopPhD, Partium Christian University, Oradea,Romania		

Editorial Board

Pratap Vyamktrao Naikwade ASP College Devrukh,Ratnagiri,MS India	Iresh Swami Ex - VC. Solapur University, Solapur	Rajendra Shendge Director, B.C.U.D. Solapur University, Solapur
R. R. Patil Head Geology Department Solapur University,Solapur	N.S. Dhaygude Ex. Prin. Dayanand College, Solapur	R. R. Yaliker Director Managment Institute, Solapur
Rama Bhosale Prin. and Jt. Director Higher Education, Panvel	Narendra Kadu Jt. Director Higher Education, Pune	Umesh Rajderkar Head Humanities & Social Science YCMOU,Nashik
Salve R. N. Department of Sociology, Shivaji University,Kolhapur	K. M. Bhandarkar Praful Patel College of Education, Gondia	S. R. Pandya Head Education Dept. Mumbai University, Mumbai
Govind P. Shinde Bharati Vidyapeeth School of Distance Education Center, Navi Mumbai	Sonal Singh Vikram University, Ujjain	Alka Darshan Shrivastava Shaskiya Snatkottar Mahavidyalaya, Dhar
Chakane Sanjay Dnyaneshwar Arts, Science & Commerce College, Indapur, Pune	G. P. Patankar S. D. M. Degree College, Honavar, Karnataka	Rahul Shriram Sudke Devi Ahilya Vishwavidyalaya, Indore
Awadhesh Kumar Shirotriya Secretary,Play India Play,Meerut(U.P.)	Maj. S. Bakhtiar Choudhary Director,Hyderabad AP India.	S.KANNAN Annamalai University,TN
	S.Parvathi Devi Ph.D.-University of Allahabad	Satish Kumar Kalhotra Maulana Azad National Urdu University
	Sonal Singh, Vikram University, Ujjain	

Address:-Ashok Yakkaldevi 258/34, Raviwar Peth, Solapur - 413 005 Maharashtra, India
Cell : 9595 359 435, Ph No: 02172372010 Email: ayisrj@yahoo.in Website: www.aygrt.isrj.org

GRT बदलते ग्रामीण जीवन आणि 1980 नंतरची मराठी कविता

प्रवीण ताटे-देशमुख

मराठी विभाग मु. सा. काकडे महाविद्यालय, सोमेश्वरनगर

सारांश :- कविता हा साहित्यप्रकार जीवनसमांतरतेचा अनुभव देणारा साहित्यप्रकार आहे. तरीसुद्धा 1980 नंतरच्या ग्रामीण कवितेचा विचार करताना अगदी 1 जाने 1980 सालापासून ग्रामीण जीवन बदलेले व ते लगेच कवितेत शब्दबद्ध झाले असे होत नसते. तेव्हा थोडा मागचा पुढचा कालिक संदर्भ येथे पाहणे गरजेचे आहे. म्हणूनच 1980 नंतरच्या ग्रामीण कवितेची पार्श्वभूमी म्हणून काही ठळक घटना घडामोडींचा विचार प्रथम या ठिकाणी करणे गरजेचे आहे. 1980 नंतरच्या कवितेवर परिणाम करणारी म्हणजेच महाराष्ट्राच्या कृषीसंस्कृतीवर, शेतकऱ्यांच्या जीवनावर परिणाम करणारी मोठी नैसर्गिक आपत्ती म्हणजे 1972 दुष्काळ होय. 1972 च्या दुष्काळाने खेडी ओस पडलेली आपणास पाहवयास मिळतात. खेड्याकडून शहरांकडे स्थलांतर झालेले पाहायला मिळते. गावातील पाटील-देशमुख वतनदार घरातील स्त्री- पुरुषांना या काळात दुष्काळीकामांवर मातीचे डेपो टाकण्यास जावं लागलं होतं तर गावगाड्यातील इतर लोकांची काय अवस्था असेल. तेव्हा 1972 चा दुष्काळ ही 1980 नंतरच्या कवितेची पार्श्वभूमी म्हणून विचारात घ्यावा लागतो.

Keywords: ग्रामीण जीवन, मराठी कविता, साहित्यप्रकार, कवितेवर परिणाम.

प्रस्तावना:-

याच काळात ग्रामीण महाराष्ट्रात शेतकरी संघटनेची चळवळ अवतरली. शेतमालाच्या किंमतीसंदर्भात संघटनेने शेतकऱ्यांना संघटित केले. उत्पादन खर्चावर आधारित भाव शेतमालाला मिळावा अशी रास्त मागणी शेतकरी संघटनांनी केली. व 'हवे आहे घामाचे दाम' अशी उद्घोषणा केली. व राजकीय पुढाऱ्यांना, मंत्र्यांना, शेतकरी विरोधकांना गावबंदी केली ही घटना 1980 च्या दशकाची पार्श्वभूमी म्हणून विचारात घ्यावी लागते.

1975 साली आंतरराष्ट्रीय महिला वर्ष म्हणून साजरे केले गेले यातून 'स्त्री' ही एक स्वतंत्र व्यक्तिमत्व असून स्त्री-पुरुष समतेची मागणी पुढे आली व स्त्री-मुक्तीच्या चळवळी जोर धरू लागल्याचे दिसू लागले. स्त्री-पुरुषसंबंधाकडे मोकळ्या दृष्टीने पाहण्याची अपेक्षा ठेवली गेली. लिंगभावाचा त्याग करून समग्र मानव जात एक असल्याची धारणा स्त्री मुक्ती चळवळीने स्वीकारली परंतु स्त्री मुक्तीची ही उद्घोषणा समाजाच्या वरच्या वर्गात दिली गेली उपेक्षित ग्रामीण स्त्रियांपर्यंत ही चळवळ पोहचली नाही. परंतु 2000 सालानंतर या चळवळीचे काही दृश्यादृश्य परिणाम ग्रामीण समाजावर व ग्रामीण कवितेवर झालेले पाहवयास मिळतात.

याच काळात म्हणजे 1977 च्या आगे-मागे आणीबाणीचामुळे कालखंड आहे आणिबाणी व्यक्तिस्वातंत्र्य हिरावले गेल्याची भावना लोकांमध्ये झाली होती.

1980 नंतरच्या ग्रामीण कवितेला दिशा देणारी ग्रामीण साहित्याची चळवळ व त्यांची भूमिकाही याठिकाणी विचारात घेणे गरजेचे आहे. चळवळीने नवकविना संमेलन, चर्चा, लेख, शिबिरे यांच्या माध्यमातून आत्मविश्वासाबरोबरच आत्मभानाला प्रवृत्त केले. त्यामुळे 1980 नंतर व्यापक समाजभान असणारी ग्रामीण कविता प्रखर वास्तववादी प्रेरणेतून जन्माला आली. ग्रामीण अनुभव, आचार, भाषा, मूल्ये इ. सर्वच बाबतीत कवी स्वाभिमानी

झाल्याने ग्रामीण कवितेची 'नागरशरणा' या काळात संपुष्टात आली. या काळातील बहुतेक कवी हे प्रत्यक्ष ग्रामीण जीवन जगणारे, अनुभवणारे होते. त्यामुळे समकालीन वास्तव अनुभवाचा ताजेपणा या कवितेत दिसतो.

1980 नंतरच्या ग्रामीण कवितेचा म्हणजेच ग्रामीण साहित्य चळवळीच्या नंतरच्या कवितेचा विचार करताना 1980 पूर्वीपासून लिहणारे आनंद यादव, ना. धो. महानोर, विठ्ठल वाघ, यांच्या कवितेचा याठिकाणी विचार केलेला नाही. 1980 नंतर लिहणारे इंद्रजित भालेराव यांनी बदलते समाजवास्तव मांडले. जे प्रत्यक्ष शेतकरी संघटनेत सक्रीय असणारे होते त्यांनी ग्रामीण शेतकरी संघटित नसल्याने कसा त्याच्यावर अन्याय होतो आहे म्हणून त्याने संघटित होऊन प्रस्थापित समाजव्यवस्थेविरुद्ध विद्रोह केला पाहिजे हे "शीक बाबा शीक लढायला शीक

कुणब्याच्या पोरा आता लढायला शीक" यांसारख्या कवितेतून सूचित केले आहे. यातून शेतकऱ्यांच्या बदलत्या मानसिकतेचे चित्रण दिसते.

रविचंद्र हडसनकर यांच्या 'नोंद' (1983) या कवितेत दुष्काळामुळं गावाच्या माणसाची काय अवस्था झाली आहे. माणसं उपाशीपोटी दुष्काळी कामावर कशी राबत आहेत यासंदर्भात लिहतात.

"दुष्काळ दुष्काळ, त्यात पेटलं आभाळ
केलोभर मिलोसाठी कोस कोस धावपळ.....
जसं रान उणगलं, तसं मन उबगलं,
त्यात भुकेचा वणवा, चेकाळून गलबलं,"

हे भयानक असं समाजवास्तव याठिकाणी व्यक्त होताना दिसते.

वैचारिक परिवर्तन :-

कबीर ताटे यांची 'बापाने केलेली विनवणी' ही कविता ग्रामीण भागातील परिवर्तनशील समाज मानसिकतेचा आविष्कार घडविते. आयुष्यभर पोतराजपण करून थकलेला बाप शेवटी लक्ष्मीआईसमोर कांवरून उतरून ठेवतो व म्हणतो

"माझा शिरीमंत्या तुझ्या शिद्यावरच
चार बुकं शिकलाय
बी. ए. का. फी. ए. झालाय
क्षमा कर लक्ष्मीआय
पोराबाळांचं माझ्याच्यानं काय सांगवत न्हाय.....
त्यावर तुझी कायच कशी मात्रा चालत न्हाय?
त्यो काय पोतराज व्हायचा नाय"

नवीन पिढी जुन्या चालीरिती नाकारून परिवर्तनाचा विचार स्वीकारताना दिसते.

कर्जबाजारी शेतकऱ्याची वेदना :-

कर्जबाजारी शेतकऱ्याची वेदना व दुःख सदानंद देशमुख यांनी 'शेतकऱ्याच्या पोटी' या कवितेत मांडली. खाजगी सावकार शेतकऱ्यांना खालेलं अन्न अंगी लागू देत नाही हे भयानक वास्तव देशमुख मांडतात.

"ही काय झवपुदाक लागली मागं
देणेकरी धरणे धरूनसऱ्या बसतात दारावर
इचिमिनी खाल्ला तुकडा आंगी लागत न्हाई"

बंडखोरी, विद्रोही कविता

1980 नंतरचा कवी आपल्या कवितेत बंडखोरीची भाषा बोलताना दिसतो. म्हणूनच नारायण सुमंत सारख्या कवी आजच्या परिवर्तनाचे व भीषण प्रश्नांचे जटील अनुभव प्रकट करित असतानाच 'शेवटून ठेव फाळ बांधावर' अशी भाषा वापरताना दिसतो.

“मालासोबत बाजारात
तुझी वेदनाही मांड
पिळणाऱ्या हर एक
चरकाशी भांड”

अशा बंडखोरीशिवाय शेतकऱ्याला पर्याय नाही याची ही कविता जाणीव करून देते.

उद्ध्वस्त गाव :-

बदलत्या परिस्थितीत गाव कसा ओस पडू लागला आहे यासंदर्भात कवी प्रकाश किनगावकर लिहतात,

“गावात शिरतो तर आहे
घरादारांच बंद दार
न बाहेर ओस पडलेला पिंपळपार
आता गावाला येतो स्मशानाचा वास”

इ. स. 2000 नंतर :- शोषणविरोधी प्रेरणेचा कालखंड :-

इ. स. 2000 नंतर ग्रामीण जीवनातील परिवर्तन काहिसे स्थिर झालेले दिसते. दळणवळणाची साधने, ट्रॅक्टर, जीप, ट्रक, बस, मोटारसायकली ही वाहने, रस्ते, नळयोजना, वीज, दूरचित्रवाहिन्या, विविध प्रसार माध्यमे, वर्तमानपत्रे गावात पोहचली. संगणक, दूरध्वनी, मोबाईल इ. अनेक गोष्टींमुळे ग्रामीण जीवनातील संपर्काचे पूर्वापार स्वरूप पूर्णपणे बदलले. खेड्यांचे शहरांशीच नव्हे तर सर्व जगाशी संबंध निर्माण झाले. त्याचे परिणाम ग्रामीण जीवनावर वेगवेगळ्या पध्दतीने होत आहेत. स्वतंत्र, स्वयंपूर्ण, स्वावलंबी, स्वयंशिस्त असे जुनं खेडे हा इतिहासाच भाग होईल. असे चित्र निर्माण झाले.

शेती व शेतीविषयक तंत्रज्ञान, बी-बीयाणे यातही हा बदल जाणवतो. जुनी पारंपरिक शेती नष्ट होऊन. हार्व्हेस्टर, ट्रॅक्टरची मशागत, इलेक्ट्रीक मोटार, पाईप लाईन, आत्याधुनिक यंत्रसामग्री ग्रामीण भागात आता सहज दिसतात. संकरित वाणाबरोबरच परदेशी बी-बीयाणे खेड्यात पोहचली. ग्रामीण जीवनापर्यंत या वस्तूच पोहचल्या असे नाही तर. नवमूल्ये, कर्तव्य, हक्क, अधिकार याविषयीही ग्रामीण माणसात जाणीव जागृती निर्माण झाली. नवी मूल्ये, नव्या वस्तू, नवी जीवनपध्दती, तंत्रज्ञान यामुळे ग्रामीण जीवनात काही विधायक तर काही विधायक बदल घडत आहेत. या स्थित्यंतराचा संभाव्य परिणाम ग्रामीण कवितेवर झालेला दिसतो.

2000 पूर्वीची ग्रामीण कविता संक्रमणशील, स्थित्यंतरशील खेड्याचे, तेथील मनात उठलेल्या वादळाचे, आंदोलनांचे परिणाम चित्रित करणारी होती. आजची समकालीन कविता या सर्वांची चिकित्सा करू पाहते.

आत्मभान आलेला ग्रामीण माणूस आजच्या (2000 नंतरच्या) परिवर्तनाकडे शोधक नजरेने पाहताना दिसतो. त्यामुळे आजची कविता केवळ प्रश्न व समस्या मांडून थांबत नाही तर त्यांच्या उत्तराचा शोध घेताना दिसते. एका बाजूने आत्मभान आलेला, आपल्या शोषणाचे, व शोषकाचे ज्ञान झालेला ग्रामीण कवी आता या शोषणाविरोधी प्रतिक्रिया आपल्या कवितेतून व्यक्त करताना दिसतो.

जगदीश कदम, जीवन आनंदगावकर, कैलास दंड, श्रीराम चव्हाणके, नरेश गवळी, दिगंबर कामत, शशिकांत शिंदे, किसन घारूळे, राजाभारू पांचाळ, महेश मोरे, शिवाजी मरगीळ इ. कितीतरी कविंचा यासंदर्भात नामोल्लेख करता येईल.

अन्यायाविरोधी प्रखर भावना व्यक्त करणारी कविता शोषणाविरोधी प्रखर जाणीव व्यक्त करताना दिसते. संजय बालाघाटे सारखा कवी ‘राज पिकली काळोखात’ या कवितासंग्रहात लिहतो.

“देवा मला पण मंत्री व्हायचंय रं
महामूर्ख वेड्या येथील लोकांना
सं०यासारखं सोलून खायचंय रं”
किंवा
जागते व्हा तुम्ही, चेतते व्हा तुम्ही
या मातीवर राहाताना, भूमीवर या कोणी तुटताना
त्या दुर्योधनास कापते व्हा तुम्ही”

ही समकालीन बदलती ग्रामीण जाणीव आपण लक्षात घेतली पाहिजे.

दोन पिढ्यांमधील विचारसरणीत व जगण्यात कसा फरक पडतो हे हिरामण लांजे सारखा कवी खास झाडबोलीत मांडतो.

“नोकरी करून सयरामंदी । बांधलंन पोराना बंगला
कस्ट करून मा मेली । बापई आता खंगला”

(हिरवा पदर)

हे वडीलधान्या मंडळीचे वास्तव दुःख याठिकाणी दिसते.

ग्रामीण तरुणी आता शिकलेल्या आहेत त्या कष्टाची कामे करण्यास तयार नाहीत शेतजमीन गहाण टाका किंवा विका परंतु नोकरीसाठी अर्ज करा अशी तरुणी म्हणताना दिसते

शहरीकरण :-

शिवाजी मरगीळ यांनी आपल्या 'गावकळा' मध्ये ग्रामीण जीवनातील परिवर्तनाचे समग्र चित्र रेखाटले आहे. गाव खाऊन शहरातील नगरे कशी निर्माण झाली आहेत. गोठ्यातील दूध शहरात जाते व शेतकऱ्यांच्या हाती फक्त शेण उरते हे वास्तव मांडले आहे.

ऊसाच्या कविता, वसाण या संग्रहातून कैलास दौंड ही शेतकरी जीवनाची, गावाची दैन्यवस्था मांडतो तो 'अजगर' मध्ये म्हणतो

विस्तारणाऱ्या 'शहराचा । महाकाय अजगर
कात टाकलेल्या सापासारखं । धावतय इतस्ततः
हळू हळू हे शहर । रानाना-झाडांना गिळेल
माणसाना कास्तकारांना । करकचून पिळेल.

ही कष्टकऱ्याची व गावकऱ्याची व्यथा व वेदना वास्तवतेने येथे दिसते. 'शहरीकरणाने गावच कसे उद्वस्त होते आहे हे ही दिसते. एकंदरित 1980 नंतरची ग्रामीण कविता बदलते समाज वास्तव कवेत घेणारी आहे हे स्पष्ट होतो.

संदर्भ :-

1. साठोत्तरी मराठी कविता व कवी, प्रा.रा. ग. जाधव, साकेत प्रकाशन, प्र. आ. 1997.
2. ग्रामीण साहित्य स्वरूप आणि शोध, डॉ. नागनाथ कोत्तापल्ले, स्वरूप प्रकाशन, तृ. आ. 2007.
3. ग्रामीण साहित्य चिंतन आणि चर्चा, डॉ. वासुदेव मुलाटे, स्वरूप प्रकाशन, प्र. आ. 2005.
4. जागतिकीकरण मराठी कविता, उत्तम कांबळे (संपा), पुरचुरे प्रकाशन, प्र. आ. 2009.
5. 'मुक्तशब्द' मासिक, यशोधन पाटील (संपा), जून- 2012
6. 'कविता रती' त्रैमासिक, पुरुषोत्तम पाटील (संपा), जुलै - ऑगस्ट 2013.

प्रवीण ताटे-देशमुख

मराठी विभाग मु. सा. काकडे महाविद्यालय, सोमेश्वरनगर .

Publish Research Article International Level Multidisciplinary Research Journal For All Subjects

Dear Sir/Mam,

We invite unpublished Research Paper, Summary of Research Project, Theses, Books and Book Review for publication, you will be pleased to know that our journals are

Associated and Indexed, India

- * International Scientific Journal Consortium
- * OPEN J-GATE

Associated and Indexed, USA

- EBSCO
- Index Copernicus
- Publication Index
- Academic Journal Database
- Contemporary Research Index
- Academic Paper Database
- Digital Journals Database
- Current Index to Scholarly Journals
- Elite Scientific Journal Archive
- Directory Of Academic Resources
- Scholar Journal Index
- Recent Science Index
- Scientific Resources Database
- Directory Of Research Journal Indexing

Golden Research Thoughts
258/34 Raviwar Peth Solapur-413005, Maharashtra
Contact-9595359435
E-Mail-ayisrj@yahoo.in/ayisrj2011@gmail.com
Website : www.aygrt.isrj.org